

Tatjana Navicka

Zarys elementów identyfikacji aksjologicznej w podręcznikach do nauki języka łotewskiego

---

Przegląd Wschodnioeuropejski 2, 285-302

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TATJANA NAVICKA

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

ZARYS ELEMENTÓW IDENTYFIKACJI AKSJOLOGICZNEJ W PODRĘCZNIKACH DO NAUKI JĘZYKA ŁOTEWSKIEGO

Wszystko, począwszy od brzmienia słowa, poprzez kolor liścia, aż po dotknięcie kawałka skóry, może [...] przyczynić się do udratyzowania i skryształowania poczucia tożsamości człowieka¹.

Rozpad Związku Radzieckiego, a następnie wstąpienie Republiki Łotewskiej do Unii Europejskiej i NATO, uczestnictwo w procesach globalizacji i integracji, poszerzenie się rynków pracy i mobilność obywateli stały się katalizatorami nie tylko wielu istotnych przemian dokonujących się w ciągu ostatnich lat w sferze społeczno-politycznej i gospodarczej kraju, lecz, co jest równie niebagatelne – wywarły znaczny wpływ na systemy wartości jej mieszkańców, w tym młodego pokolenia.

Już nauczanie szkolne zakłada bowiem utrwalenie przez uczniów pewnego systemu aksjologicznego, który stanowi podstawę kształtowania konkretnych postaw, uznanych za szczególnie pożądane w danym społeczeństwie. Przy czym minimum wartości pożądanych z punktu widzenia zarówno społeczeństwa (reprezentowanego w tym przypadku przez system edukacyjny), jak i jednostki jest takie, aby uczeń w obecnych warunkach był w stanie zarówno spełnić wymagania stawiane przez dane środowisko, jak i zaspokoić własne potrzeby psychospołeczne i aspiracje edukacyjno-zawodowe. Stąd też, uznając wymiar aksjologiczny edukacji za priorytet, staje się istotne przeprowadzenie przeglądu podręczników szkolnych pod względem elementów nacechowanych aksjologicznie². Proponujemy zwrócić uwagę wyłącznie na takie odniesienia werbalne bądź wizualne wybranej grupy podręczników, które wskazują na dane obszary kulturowe i skierowane są na skutecznienie międzykulturowego/międzyetnicznego

---

¹ R. Rorty, *Przygodność, ironia i solidarność*, Warszawa 1996, s. 63.

² W Polsce badania tekstów podręczników szkolnych prowadzą np. M. Sarnowski oraz T. Piekot, A. Żurek (I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa (red.), *Ideologie w słowach i obrazach*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 193–218).

dialogu pomiędzy Łotyszami a mniejszościami etnicznymi na Łotwie, jak również pomiędzy mieszkańcami Łotwy, Unii Europejskiej³ oraz świata⁴.

Mając na uwadze pogląd, że: „język jest nie tylko najistotniejszym elementem procesu komunikowania, ale stanowi rdzeń kultury i kluczowy składnik tożsamości”⁵, jak również fakt, że integracja na Łotwie odbywa się w obrębie języka łotewskiego⁶ jako języka państwowego i stanowi jedno z podstawowych zadań edukacyjnych i politycznych kraju, przedmiotem refleksji proponujemy uczynić podręczniki do nauki języka łotewskiego jako ojczyznego (w szkołach łotewskich) oraz jako drugiego (w szkołach dla mniejszości narodowych) dla uczniów IX klasy szkoły podstawowej, stanowiącej próg wymaganego minimum edukacyjnego. Zaznaczymy przy tym, że system oświaty na Łotwie obejmuje kształcenie przedszkolne (5–6-letki), podstawowe (I–IX klasa, 7–16 lat) oraz średnie (X–XII klasa). Należy dodać, że etniczny skład Republiki Łotewskiej na tle całej Europy jest unikalny, gdyż odsetek mniejszości wynosi tu ponad 40%⁷. Oto dane ilustrujące skład narodowy mieszkańców na początku 2009 r., przygotowane przez Centralny Urząd Statystyki⁸:

³ „Pojęcie europejskiego wymiaru edukacji pojawiło się w dokumentach już pod koniec lat siedemdziesiątych minionego stulecia, będąc wyrazem dążenia do postrzegania wspólnoty europejskiej nie tylko jako obszaru połączonego instytucjonalnie, ekonomicznie i politycznie, ale także jako wspólnoty ludzkiej, łączącej się w celu tworzenia nowej, zintegrowanej społeczności. [...] Niewątpliwą rolę w propagowaniu europejskiego wymiaru edukacji odegrały przygotowane przez Komisję Europejską wytyczne i sugestie zawarte w tzw. *Białej Księdze (White Paper)* (1995). Ogólną zasadą zaleceń jest dostosowanie procesu kształcenia i doskonalenia do zróżnicowanych wymagań odbiorców i perspektyw na rynku pracy poprzez stworzenie bodźców do zdobywania nowej wiedzy (np. projekt osobowych kart kompetencyjnych, zwiększenie mobilności studentów), zwiększenie dostępności studiów i kształcenia w ciągu całego życia, upowszechnienie nauki języków obcych (docelowo 3), współpracy” – E. Zawadzka, *Nauczyciele języków obcych w dobie przemian*, Kraków 2004, s. 31–33.

⁴ Jeśli nie zostało zaznaczone inaczej, wszystkie przekłady z języka łotewskiego na język polski należą do autorki artykułu. Profesor nauk komunikacyjnych z Łotwy D. Hanovs (*Latvieši un pārējā pasaule... jeb par kultūru dažādību mūsdienu izaicinājumu kontekstā*, „Tagad” 2008, nr 2, s. 13) zaznacza, iż: „Europa jest przestrzenią wyzwań międzyetnicznego dialogu, w którym etniczność, tożsamość etniczna, wyrażana poprzez przynależność religijną, język ojczysty, styl życia, wartości i inne czynniki – są wpłcione w warunki ekonomicznej globalizacji, w sposób pośredni wskazując na wzajemne oddziaływanie na siebie dwóch fenomenów – różnorodności tożsamości etnicznych i wspólnej tożsamości europejskiej, która rozwija się w kontekście procesów globalizacyjnych”.

⁵ M. Szopski, *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005, s. 95.

⁶ Jak to ujmuje D. Hirša (*Starptautiskās institūcijas un valodas politika Latvijā*, [w:] *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, Liepāja 2007, s. 160): „W tej chwili język łotewski został ogłoszony jedynym językiem, na podstawie którego może odbyć się integracja społeczna”.

⁷ Problem mniejszości na Łotwie, naturalizacji i polityki językowej naświetla S. Užule-Fons w artykule *Tożsamość narodowa Łotyszy po 1991 roku w warunkach współistnienia z innymi narodami*, [w:] *Konflikty na obszarze byłego ZSRR*, P. Adamczewski (red.), Poznań 2009, s. 17–25.

⁸ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze, <<http://data.csb.gov.lv/Dialog/SaveShow.asp>>.

Narodowość	%
Łotysze	59.3
Rosjanie	27.8
Białorusini	3.6
Ukraińcy	2.5
Polacy	2.4
Litwini	1.3
Żydzi	0.4
Cyganie	0.4
Niemcy	0.2
Estońscy	0.1
Inne narodowości, łącznie z niewybraną i niewskazaną narodowością	2.0

Stąd też wybrane podręczniki, przegląd których z braku miejsca zostanie przedstawiony w formie skróconej, będą nas interesować ze względu na wielonarodowościowy charakter społeczeństwa Łotwy oraz – jak już wspomnieliśmy – na istotność elementów aksjologicznych w realizacji integracji w wymiarze lokalnym (Łotwy), szerszym (integracji z UE)⁹ oraz globalnym (otwarcia się na świat)¹⁰. Wnioski zostaną oparte na elementach, które, zgodnie z wytycznymi Standardów nauczania, opracowanymi przez Ministerstwo Edukacji Republiki Łotewskiej, mają służyć zaspokojeniu wymagań zarówno społeczeństwa wobec uczącej się jednostki, jak i wymagań samej pragmatycznie ukierunkowanej jednostki, na różne sposoby zachęcanej do integrowania się w ramach Łotwy i Europy, podróżowania i maksymalnego otwarcia się na inne kultury. W artykule przedstawione zostaną również najbardziej istotne dane dotyczące specyfiki szkolnictwa na Łotwie ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki nauczania języka

⁹ „Wymiar europejski [edukacji – T.N.] w pierwszym rozumieniu to głównie wyposażenie młodzieży w wiedzę o celach wyznaczonych przez Unię w zakresie stosunków międzynarodowych, to poszukiwanie pluralistycznego i interkulturowego modelu kształcenia, umacnianie poczucia tożsamości europejskiej. [...] W rozumieniu drugim kształcenie przez Europę to propagowanie podróży, wymiany młodzieży, bezpośrednich kontaktów, bezpośredniego doświadczenia zdobywanego w kontaktach z instytucjami europejskimi i obywatelami krajów europejskich w celu wzbogacenia własnej wiedzy, konfrontacji z własnymi wyobrażeniami oraz przemyśleniami i poszerzenia własnej świadomości. W rozumieniu trzecim kształcenie dla Europy, rozumieniu najpełniejszym, wymiar europejski to przede wszystkim zmiana postaw, otwieranie się na odmienność, różnorodność i znajdowanie własnego miejsca w złożonym świecie” – E. Zawadzka, op. cit., s. 33.

¹⁰ „Jednym z głównych zadań nauczania podstawowego jest tworzenie wyobrażenia o dziedzictwie Łotwy, Europy oraz świata” – Przepisy Gabinetu Ministrów o państwowym standardzie nauczania podstawowego oraz standardach kształcenia podstawowego dotyczących przedmiotów nauczania (*MK noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem* [MK 19.12.2006. noteikumi Nr. 1027]).

łotewskiego oraz opinie badaczy łotewskich, dotyczące aksjologicznej strony współczesnych podręczników do nauczania języka łotewskiego w szkołach.

Zakładając, iż zgodnie z celem edukacji realizowanym w Europie, w tym na wielokulturowej Łotwie, współczesna młodzież zachęcana jest do nabywania cech interkulturowości bądź też kompetencji interkulturowej i otwarcia się na Innego, przyjmujemy konieczność uznania przez nią tożsamości jako kategorii traktowanej narracyjnie, czyli jako tożsamości dynamicznej, niestanowiącej skończonej całości, lecz budowanej w nieustannym dialogu z Innym. O tego rodzaju tożsamości, która nie jest dana raz na zawsze, lecz raczej bezustannie konstruowana w procesie komunikowania, piszą m.in. Stanisław Gajda¹¹ oraz Marek Szopski¹². Idąc za tym tropem myślenia, niniejszy artykuł należy rozpatrywać jako próbę ustalenia, za pomocą jakich elementów, czyli przez odniesienie do jakich obszarów kulturowych, jest kształtowany obraz Innego (mając na myśli wyznaczniki nieodnoszące się do kultury *stricte* łotewskiej) w podręcznikach do nauki języka łotewskiego dla określonych grup odbiorców.

Uzasadniając aktualność tematu dla całego obszaru europejskiego, należy zaznaczyć, iż wraz z rosnącą mobilnością obywateli wewnątrz Unii Europejskiej wiele krajów Unii staje się, tak jak Łotwa, multikulturowymi i wielojęzycznymi. Łotwa zaś, zgodnie z obserwacją Inny Druviete, profesor Uniwersytetu Łotewskiego, zajmującą się socjolingwistyką i polityką językową, odgrywa pionierską rolę w tym zakresie:

[...] ponieważ system, który znamy pod nazwą „kształcenie bilingwalne” jako integrowane nauczanie treści językowych (*context and language integrated learning*) obecnie został uznany za najbardziej odpowiednią metodę we wszystkich krajach UE¹³.

¹¹ Kategoria tożsamości traktowana narracyjnie zakłada myślenie refleksyjne. „Myślenie to cechuje także intersubiektywizm i interkulturowość. Nie zamyka się ono w sobie, lecz otwiera na Innego. W konsekwencji żadna tożsamość nie stanowi zespołu zamkniętych cech. Nie da się jej osiągnąć i utrzymywać w jakiejś skończonej całości. Budujemy ją w nieustannym dialogu ze światem i z Innymi. [...] Narracyjna koncepcja tożsamości jako swoistego dyskursu wychodzi od wielokulturowości i heterogeniczności społeczeństw oraz uwzględnia wzrastającą ludzką mobilność terytorialną, społeczną i kulturową. Odrzuca idee kulturowego uniwersalizmu oraz dominacji jednej kultury nad drugą, a także traktowanie odrębności jako nadwartości pozytywnej (por. Taylor 2001 i *Dylematy...* 2004)” – S. Gajda, *Tożsamość a język*, [w:] *Człowiek wobec wyzwań współczesności. Upadek wartości czy walka o wartość?*, pod red. J. Mazur, A. Małyska, K. Sobstyl, Lublin 2007, s. 39.

¹² „Nasza tożsamość nie jest nam dana raz na zawsze, lecz jest konstruowana w procesie komunikowania. [...] Konstruowanie tożsamości jako takiej jest długotrwałe i bezustanne; ponadto w trakcie tego procesu wytwarzamy wiele tożsamości, które są wynikiem naszych doświadczeń i relacji społecznych, mają więc one dynamiczny charakter. Rozwój naszych tożsamości zależy od naszego otoczenia kulturowego i środowiska społecznego” – M. Szopski, *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005, s. 26.

¹³ I. Druviete, *Eiropas daudzvalodības lokā*, „Tagad” 2008, nr 2, s. 4.

Badaczka podkreśla¹⁴, iż system nauczania języka traktowany nie tylko jako przedmiotu nauczania, lecz również jako nauczanie wiedzy o świecie za pomocą tego języka (jak to ma miejsce w szkołach bilingwalnych na Łotwie), obecnie uznawany jest za najbardziej odpowiedni i najbardziej efektywny system w Unii¹⁵.

Pierwsze elementy nauczania bilingwalnego w systemie edukacji Republiki Łotewskiej pojawiły się w sierpniu 1995 r., gdy Parlament Łotwy przyjął poprawkę do Prawa o szkolnictwie, zgodnie z którą w klasach I–IX szkół ogólnokształcących dla mniejszości wprowadzono nauczanie co najmniej dwóch przedmiotów humanistycznych bądź ścisłych w języku łotewskim, z kolei w klasie X–XII – co najmniej trzech przedmiotów¹⁶. Ta norma prawna weszła w życie w roku akademickim 1996/1997.

Ministerstwo Edukacji Łotwy już w 1999 r. zaproponowało kolejne warianty bilingwalnego programu nauczania dla szkół podstawowych dla mniejszości narodowych. Celem reformy stało się zapewnienie uczniom odpowiedniej znajomości języka państwowego, a poprzez to ułatwienie dostępu do wyższej edukacji oraz rynku pracy. Nowy wzór programu bilingwalnego zakładał wybór jednego z czterech podprogramów lub też modeli bilingwalnego nauczania, zapewniających możliwość poznania kultury i języka łotewskiego, jak również naukę języka i kultury ojczystej¹⁷. Spośród zaproponowanych modeli więcej niż 50% szkół podstawowych (z 244 szkół dla mniejszości) wybrało podprogram trzeci, zakładający stopniowe przejście na nauczanie w języku łotewskim, w którym liczba przedmiotów nauczania co roku zwiększa się o jeden przedmiot¹⁸. W ramach tego programu uczniowie mają możliwość jak najdłuższej nauki w języku ojczystym takich przedmiotów, jak: matematyka, fizyka, chemia.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ 10 września 2009 r. minister edukacji i nauki T. Koķe na spotkaniu z kierownikiem Stowarzyszenia Nauczycieli Języka Łotewskiego i Literatury A. Vanagā jeszcze raz podkreśliła, że „język łotewski na Łotwie jest bardzo istotnym przedmiotem nauczania, któremu należy poświęcać szczególną uwagę, ponieważ zarówno wzmacnia tożsamość narodową i przynależność do państwa, jak i jest przedmiotem, na podstawie którego uczniowie zdobywają wiedzę dotyczącą wszystkich pozostałych przedmiotów” – Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, <<http://izm.izm.gov.lv>>.

¹⁶ Valsts valodas aģentūra, Latviešu valodas apguves valsts aģentūra, *Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs. Izglītības reformas rezultāti*, <http://www.valoda.lv/data/Petijums_bilingvala_izglitiba_majaslapai.pdf> 2009.

¹⁷ W czerwcu 1999 r. każda szkoła otrzymała cztery modele bilingwalnego nauczania, w celu ich oceny i wybrania najbardziej odpowiedniego dla swoich uczniów. Od 1 września w pierwszych klasach rozpoczęto naukę już zgodnie z nowym porządkiem – ibidem.

¹⁸ To, w jaki sposób szkoły dokonały wyboru, wykazał sondaż przeprowadzony 1 stycznia 2000 r. Około 10% wybrało 1 podprogram; około 29% – 2 podprogram; około 54% – 3 podprogram; około 6% – 4 podprogram; około 1% – inne programy licencjonowane – zob. E. Papule, *Par mazākumtautību izglītību Latvijā*, „Izglītība un Kultūra” 2000, nr 15.

Z kolei w szkołach średnich dla mniejszości narodowych (tzn. od X klasy) od roku szkolnego 2004/2005 nauczanie bilingwalne odbywa się następująco: 60% przedmiotów jest nauczanych w języku łotewskim, a 40% w języku mniejszości.

Kolejną kwestią, której nie sposób pominąć w kontekście rozpatrywanego tematu, jest wkład w nauczanie mniejszości języka łotewskiego tzw. Państwowego Programu Nauczania Języka Łotewskiego (LVAVP – *Latviešu valodas valsts apguves programma*)¹⁹, a także Agencji Nauczania Języka Państwowego (LVA-VA)²⁰. Jest to agencja państwowa, która realizuje Państwowy Program Polityki Językowej (2006–2010) oraz Program Wsparcia Diaspory Łotewskiej (2004–2009). Celem organizacji jest zapewnienie obcokrajowcom i mniejszościom narodowym możliwości opanowania języka łotewskiego oraz zapewnienie bilingwalnego nauczania na Łotwie. LVAVA odpowiada m.in. za opracowanie literatury metodycznej oraz innych współczesnych środków nauczania, a tym samym przyczynia się do integracji społeczeństwa w kraju, tworzy międzynarodową sieć współpracy w dziedzinie nauczania języka łotewskiego jako obcego oraz edukacji bilingwalnej. W nauczaniu języka organizacja kieruje się podejściem, w którym istotną rolę odgrywa motywacja, a język jest przede wszystkim środkiem komunikacji.

Warto nadmienić, iż zgodnie z wynikami badania analizującego wyniki polityki językowej na Łotwie, znanego pod nazwą „Valoda” (łot. ‘język’), przeprowadzonego w marcu – kwietniu 2008 r. przez Baltic Institute of Social Sciences²¹, język łotewski w 2008 r. znało dobrze 57% przedstawicieli mniejszości (w 1996 r. było ich zaledwie 36%), zmniejsza się też grupa, która zupełnie nie zna języka łotewskiego (w 1996 r. – 22%, w 2008 r. – 7%)²². Dane z 2008 r. świadczą również o tym, iż zwiększa się liczba rodziców, którzy dla swoich dzieci wybierają

¹⁹ Program ten dotyczył rozwoju nowych metod nauczania, mających na celu zaspokojenie potrzeb praktycznych. Odtąd szczególną uwagę zaczęto zwracać na funkcjonalność i komunikatywność nauczanego języka. Organizacja sformułowała zadania dotyczące zmiany systemu nauczania języka łotewskiego jako obcego/drugiego, ponieważ wcześniejsze metody nauczania łotewskiego jako ojczystego bądź obcego/drugiego opierały się na podobnych zasadach – w obu wypadkach najczęściej opierano się na metodzie tłumaczeniowej – A. Šalme, *Novitātes latviešu valodas kā otrās valodas mācību priekšmeta izglītības pārmaiņu procesā*, <http://www3.acadlib.lv/greydoc/Salmes_disertacija/Salme_lat.doc> 2006.

²⁰ Program LVAVP został zatwierdzony w 1995 r., przez pierwsze cztery lata organizacja działała pod opieką ONZ. W 2001 r. administracyjny nadzór przejęło Ministerstwo Edukacji i Nauki Łotwy, biorąc na siebie obowiązek realizowania wyznaczonych celów programu. W związku z reformą zarządzania państwem w październiku 2004 r. zarząd projektu LVAVP zmienił status, tak też powstała Agencja Nauczania Języka Państwowego LVAVA – *Latviešu valodas apguves valsts aģentūra*, <<http://www.lvava.gov.lv>>.

²¹ B. Zepa, O. Žabko, L. Vaivode, *Valoda*, *Latviešu valodas apguves valsts aģentūra*, <http://www.lvava.gov.lv/bildes/dokumenti/VALODA_2008_LV.pdf> 2008.

²² Największe zmiany dotyczą grupy młodzieży. Jeśli w 1996 r. 49% młodych ludzi swoją znajomość języka łotewskiego oceniali jako dobrą, to w 2008 r. taką samą ocenę stawia sobie 73% młodych ludzi (15–34 lata) – *ibidem*.

szkoły z łotewskim językiem nauczania (w 2004 r. – 31%, a w 2008 r. – 43% rosyjskojęzycznych dzieci uczęszcza do szkół łotewskich). W szkołach bilin-gwalnych w 2004 r. uczyło się 68%, a w 2008 r. – 52% dzieci rosyjskojęzycz-nych rodziców.

Sanita Lazdiņa²³, współautorka kilku podręczników do nauki języka łotew-skiego jako drugiego (LAT 2) (1997, 2004), przeprowadzając analizę podręczni-ków do nauki łotewskiego, zwraca uwagę, że do połowy lat 90. zarówno pod-ręczniki dla szkół łotewskich, jak i mniejszości (LAT 2) w większości skupiały się na rozwijaniu dwu zdolności: czytania i pisania. Przy czym czytanie polegało głównie na zaznajomieniu uczniów z tekstami literackimi bądź też propagujący-mi wartości radzieckie, a pisanie – na ćwiczeniach gramatycznych oraz na tłu-maczeniach. Obecnie zaś w podręcznikach szkolnych LAT 2, wybierając temat, zwraca się uwagę na kwestie interkulturowe, wskazuje na wejście Łotwy do wspólnej przestrzeni edukacji europejskiej, wiele miejsca poświęcając multilin-gwizmowi i multikulturalizmowi. Coraz częściej też w podręcznikach pojawiają się teksty, które zmuszają do myślenia o takich pojęciach, jak stereotyp, toleran-cja, zrozumienie i zaakceptowanie inności²⁴.

Profesor Anna Vulāne i profesor Margarita Gavriļina z Uniwersytetu Łotew-skiego, również zaangażowane w opracowanie materiałów dydaktycznych do nauki języka łotewskiego dla uczniów szkół podstawowych, oceniając istniejące obecnie materiały do nauczania języka łotewskiego jako ojczystego, uznają, że coraz skuteczniej uczą one „pozytywnego nastawienia do innych kultur, spojrze-nia na świat oczyma Innego, globalnie, jak również dostrzegania tego, co indy-widualne, specyficzne, szczególnie cenne dla konkretnej kultury i języka, w taki sposób rozwijając zdolność do międzykulturowego dialogu”²⁵. Przy tym jednak badaczki wnioskuje, że obecnie, niestety, zarówno podręczniki LAT 2, jak i pod-ręczniki do nauki języka łotewskiego jako ojczystego nie zawierają takich treści kulturoznawczych, które byłyby wystarczające dla rozwoju zdolności społeczno-kulturowych jednostki. Ich zdaniem współczesne podręczniki nie umożliwiają w stopniu wystarczającym zdobycia umiejętności nawiązywania dialogu mię-dzykulturowego²⁶.

Z kolei Deniss Hanovs²⁷, odnosząc się do dialogu międzykulturowego, w którym biorą udział młodzi Europejczycy, w tym mieszkańcy Łotwy, przypomina,

---

²³ S. Lazdiņa, *Korelācija starp mācību līdzekļu tekstiem un dominējošajām pieejām latviešu valodas kā otrās valodas apgūvē*, <www3.acadlib.lv/greydoc/LazdiņaS_disertacija/Lazdiņa_lat.doc> 2007.

²⁴ Ibidem.

²⁵ A. Vulāne, M. Gavriļina, *Valodas un kultūras mijiedarbība dzimtās valodas stundās*, „Tagad” 2008, nr 2, s. 32–33.

²⁶ Ibidem, s. 33.

²⁷ D. Hanovs, op. cit., s. 13.

że Komisja Europejska ogłosiła rok 2008 Rokiem Międzykulturowego Dialogu Europejskiego, opisując ten dialog na swojej stronie internetowej jako drogę do wspólnej Europy i europejskiej tożsamości. W artykule pt. *Łotysze i pozostali świat... lub o różnorodności kultur w kontekście współczesnych wyzwań*, rozważając problematykę wielokulturowości Łotwy, doszedł do następującego wniosku:

W społeczeństwie łotewskim definicja jakości dialogu kultur wynika z połączenia dwu [...] paradygmatów – mowa o zapewnieniu dominandy kultury łotewskiej, co stanowi podstawę koncepcji państwa narodowego i logicznej legitymizacji stosownej polityki kulturowej oraz jednocześnie zauważanie różnorodności etnicznych i społecznych grup, ich włączanie w kulturę łotewską i w jej przestrzeń publiczną²⁸.

W dalszej części artykułu autor akcentuje myśl, iż: „międzykulturowy dialog jest niezbędny nie tylko dla grup mniejszościowych w celu realizacji ich tożsamości, lecz również dla przedstawicieli etnicznej większości”²⁹.

Na przykładzie przedstawionych opinii widzimy, że naukowcy łotewscy jednoznacznie uznają dialog pomiędzy mniejszościami oraz etniczną większością Łotwy, jak również mieszkańcami Łotwy i Europy czy świata za kwestię szczególnie istotną, gdy mowa o edukacji młodego pokolenia. Potwierdzają przy tym, iż problematyka ta, coraz bardziej zyskując na popularności, znajduje odzwierciedlenie we współczesnym systemie szkolnictwa. Aczkolwiek ci sami badacze często przestrzegają, iż samej obecności składników tak potrzebnego dialogu m.in. w podręcznikach szkolnych nie można uznać za pełny sukces, gdyż zainicjowany dialog wymaga nieustannej refleksji i zaangażowania wszystkich zainteresowanych stron, przy czym w ramach Łotwy – zarówno strony etnicznej większości, jak i mniejszości.

Wracając do obecnie dostępnej i aktualnej oferty podręczników do nauki języka łotewskiego dla szkół podstawowych zatwierdzonych przez Łotewski MEN, należy stwierdzić, że jest ona dość różnorodna – dotyczy to zwłaszcza materiałów do nauki języka łotewskiego jako ojczystego. W tym artykule, jak już zaznaczyliśmy wcześniej, przedstawimy wnioski ilustrowane kilkoma przykładami interesujących nas cech dotyczących czterech używanych obecnie podręczników dla klasy IX – dwóch dla szkół łotewskich (*Język łotewski dla 9 klasy*³⁰; *Labirynty języka. Język łotewski dla 9 klasy*³¹) oraz dwóch dla szkół

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ G. Suhanova i. in., *Latviešu valoda 9. klasei*, Rīga 2005.

³¹ A. Vanaga, J. Babrāne, *Valodas labirinti. Latviešu valoda 9. klasei*, Rīga 2006.

mniejszości (*Język łotewski dla szkoły z innym językiem nauczania dla 9 klasy (LAT 2)*³²; *Język łotewski dla 9 klasy*³³).

Już po wstępnym przeglądzie wybranych publikacji zauważamy, że elementy będące dla nich wspólne skupiają się wokół informacji dotyczących ogólnie pojętej kultury i historii Łotwy, jak również fragmentów literatury – przede wszystkim, a w niektórych wypadkach wyłącznie, autorów łotewskich³⁴. Tego rodzaju informacje, jak również dane encyklopedyczne, słownikowe, artykuły prasowe stanowią podstawę każdego podręcznika. Główną różnicę dostrzegamy natomiast w ilości oraz jakości informacji dotyczących kategorii Innego i na tej kwestii, zgodnie z zapowiedzią, skupimy się najbardziej.

Przypomnijmy, iż w przyjętym toku myślenia kategoria Innego częściowo nawiązuje do tzw. kompetencji społeczno-kulturowej (*sociokulturas kompetence*), wyszczególnionej na równi z kompetencją komunikatywną oraz językową w Standardach nauczania dla szkół podstawowych opracowanych przez Ministerstwo Edukacji Łotwy. Zakłada ona, że uczący się języka na podstawie materiałów do nauki języka łotewskiego ma opanować wiedzę dotyczącą zarówno zjawisk kulturowych występujących na Łotwie, jak również dialogu międzykulturowego w szerszym rozumieniu³⁵.

Poszukując wyznaczników kategorii Innego w podręcznikach do nauki języka łotewskiego jako ojczystego, zwracamy uwagę, iż w tej grupie materiałów³⁶ znacznie rzadziej spotykamy imiona inne niż łotewskie (głównie w tekstach historycznych, encyklopedycznych), przy czym najczęściej nie są to imiona popularne wśród mieszkańców kraju. Dlatego też zauważalne są przypadki, w których jako autorka słów dotyczących bogactwa języka łotewskiego występuje dziewczyna o rosyjskim imieniu Swietłana³⁷. We wspomnianym podręczniku do nauki języka łotewskiego jako ojczystego szczególną uwagę przyciąga też zdanie nawiązujące do Związku Radzieckiego: „W byłym Związku Radzieckim język rosyjski był międzynarodowym językiem”³⁸ – gdyż we współczesnych podręcznikach do nauki języka łotewskiego odniesienia do radzieckiej przeszłości są rzadkie.

³² A. Gusevs, S. Ivanišaka, D. Jakovļeva i in., *Latviešu valoda cittaautu mācībvalodas skolas 9. klasei (LAT 2)*, Rīga 1998 (2000).

³³ L. Kreičberga, S. Lazdiņa, A. Mitreviča u.c., *Latviešu valoda 9. klasei mazākumtautību skolā (LAT 2)*, Rīga 2004.

³⁴ G. Suhanova i. in., op. cit.

³⁵ S. Lazdiņa, A. Šalme, *Latviešu valodas apguve mazākumtautību izglītībā: tendences, attīstība, ietekmes*, Rīga 2008, s. 153.

³⁶ Jest tu mowa wyłącznie o samych podręcznikach, wszelkie możliwe dodatki, takie jak: podręcznik dla nauczyciela, książka do czytania, nagrania występujące w komplecie nie są brane pod uwagę.

³⁷ G. Suhanova i. in., op. cit., s. 5.

³⁸ Ibidem, s. 20.

Na podstawie dokonanego przeglądu stwierdzamy, iż w danym podręczniku Inny jest przynależny do różnych zakątków świata, Europy bądź Łotwy – kilkakrotnie bowiem w tekstach i ćwiczeniach w różnych kontekstach spotykamy nawiązania do wydarzeń, w których wzięli udział przedstawiciele różnych narodowości, w tym nie tylko europejskich. Dość rozległe odniesienia do kategorii Innego dotyczą głównie różnorodności językowej, historii i tradycji różnych narodów. Tak, na przykład, już na stronie 20 przedstawiona jest mapa świata (odniesienie do świata), na której są zaznaczone języki, w których mówi się na danym obszarze geograficznym: 1) angielski, hiszpański, portugalski, rosyjski; 2) angielski, rosyjski, niemiecki, arabski, francuski; 3) arabski, francuski, rosyjski oraz chiński. Następnie obok obrazka kuli ziemskiej przedstawione są wiadomości dotyczące zadania i funkcji języków świata, wymienia się następujące języki: angielski, hiszpański, francuski, chiński, arabski, rosyjski, portugalski oraz niemiecki.

Wiedza dotycząca innych niż łotewskie obszarów kulturowo-geograficznych stanowi tu wyłącznie kontekst dla informacji dotyczących Łotwy, ogólnie pojętej kultury i historii kraju. Bezpośrednio UE poświęcony jest tylko jeden tekst autorstwa łotewskiego językoznawcy Jānisa Kušķisa – *O nazwie jednostki pieniężnej w Unii Europejskiej*³⁹. Z kolei temat mniejszości (w tym definicje oraz pytania dotyczące języka państwowego i języków mniejszości; cele Prawa o języku państwowym⁴⁰ (łot. Valsts valodas likums)) przedstawiony jest w jednym ujęciu zaledwie na kilku stronach. Aczkolwiek istotne jest, że w ogóle ukazuje się on w podręczniku do nauki języka łotewskiego jako ojczystego, gdyż co najmniej do drugiej połowy lat 90. podobne informacje nie znajdowały miejsca w tej grupie materiałów dydaktycznych.

Kolejnym przykładem podręcznika do nauki języka łotewskiego jako ojczystego jest książka *Labirynty języka. Język łotewski dla 9 klasy*⁴¹. Często elementy obce przedstawione są tu w nawiązaniu do wartości łotewskich, jak to jest np. w przypadku, gdy wymienia się kilka zdań o historii prozy francuskiego myśliciela Michela de Montaigne’a, a kolejne zdania poświęcone są wybitnej łotewskiej eseistce Z. Mauriņi⁴². Spotykamy też odniesienia do wyznaczników o charakterze

³⁹ Ibidem – J. Kušķis, *Par naudas vienību Eiropas Savienībā*, s. 85–86.

⁴⁰ „Cel Prawa o języku państwowym polega na zagwarantowaniu: – przetrwania języka łotewskiego, jego ochrony oraz rozwoju; – zachowania kulturowo-historycznego dziedzictwa narodu łotewskiego; – prawa do swobodnego używania języka łotewskiego w każdej dziedzinie życia na całym terytorium Łotwy; – włączenia się mniejszości narodowych w społeczeństwo łotewskie, przy zachowaniu ich prawa do używania własnego języka lub innych języków; – zwiększenia wpływów języka łotewskiego w środowisku kulturowym Łotwy, sprzyjając szybszej integracji społeczeństwa. Zazwyczaj w państwie jest jeden język państwowy, bez względu na to, że obok narodu podstawowego zamieszkują w nim mniejszości narodowe” – ibidem, s. 19.

⁴¹ A. Vanaga, J. Babrāne, op. cit.

⁴² Ibidem, s. 47.

aksjologicznym, nienawiązujące wprost do kultury łotewskiej, są to m.in.: aforyzmy filozofów światowej rangi (Sofoklesa, Seneki Młodszeo)⁴³, informacje dotyczące historii kultury światowej (teksty o sztuce oratorskiej w starożytnej Grecji, sonety Szekspira, cytaty z Churchilla), okładki książek o komunikacji autorstwa T. Hindle'a, R. Deny oraz V. Meneel⁴⁴, fragmenty poradnika autorstwa amerykańskiego pedagoga R. Fraja⁴⁵, informacje o pewnych zdarzeniach w Indiach, doniesienia o federalnych agentach z Arizony i Kolorado⁴⁶, cytaty z Talmudu.

Bezpośrednio Unii Europejskiej poświęcone jest m.in. opowiadanie o dziele Ludwiga van Beethovena oraz Friedricha Schillera (przedstawione są też ich zdjęcia)⁴⁷, czyli o końcowej części IX Symfonii – „Odzie do radości”, którą za swój hymn uznała Rada Europy, przyjęty następnie przez UE. W tekście podane są na imiona pruskiego króla Fridricha Wilhelma, przedstawiono nuty hymnu oraz zdjęcie mężczyzny trzymającego unijną flagę.

Tematyka dotycząca mniejszości na Łotwie (w tym w nawiązaniu do UE) ujawnia się m.in. w informacjach dotyczących rozwoju języka łotewskiego, we wnioskach na temat sytuacji socjolingwistycznej i polityki językowej w kraju w 2004 r., w tekstach o statusie języka łotewskiego w UE w statystyce z lat 1992–2002⁴⁸, prezentującej dane o poszczególnych mniejszościach zamieszkujących w różnych regionach Łotwy (Rosjanie, Białorusini, Litwini, Polacy i in.) oraz językach, którymi posługują się te mniejszości (rosyjski, białoruski, ukraiński, polski, jidysz, litewski, estoński). Mniejszościom na Łotwie poświęcono też tekst, w którym jest mowa o Tatarach, Azerbejdżanach, Ormianach, Gruzinach, o stowarzyszeniach muzulmańskim, kaukaskim⁴⁹. Znajdujemy tu również tabelę, w której są porównywane liczebnie mniejszości w wielu krajach, głównie europejskich, m.in. w Irlandii, Islandii, Portugalii, Albanii, Austrii, Danii, Francji, Grecji, we Włoszech, Norwegii, Polsce, na Węgrzech, w Niemczech, Szwecji, Bułgarii, na Litwie, w Holandii, Rumunii, Słowacji, Turcji, Białorusi, Chorwacji, Luksemburgu, Hiszpanii, na Ukrainie, w Estonii, Macedonii, Czarnogórze, Mołdawii, Serbii oraz na Łotwie (gdzie, jak zaznaczono, jest najwięcej mniejszości), a także w Chile⁵⁰.

Na tle innych informacji szczególną uwagę zwraca tekst autorstwa łotewskiej językoznawczyni D. Hirši, zatytułowany *Droga do języka łotewskiego jako języka państwowego*.

⁴³ Ibidem, s. 23.

⁴⁴ Ibidem, s. 21.

⁴⁵ Ibidem, s. 53.

⁴⁶ Ibidem, s. 63.

⁴⁷ Ibidem, s. 59–60.

⁴⁸ Ibidem, s. 70–71.

⁴⁹ Ibidem, s. 96–97.

⁵⁰ Ibidem.

Jest 1989 rok. Łotysze na ziemi swoich ojców proszą o prawo do czytania, pisania i mówienia w swoim ojczystym języku. Proszą żywi. Martwi, na Syberii oraz tu zamęczeni, zgubieni na błotach Wolochwy – już nie mogą. 354 000 głosów mieszkańców Łotwy oddanych za swój język jako język państwowy każe Wyższej Radzie ŁRRS uchwalić dodatek do Konstytucji, który brzmi następująco: „Językiem państwowym Radzieckiej Republiki Socjalistycznej jest język łotewski”. Ale tych głosów nie wystarcza, by w roku 1989 przyjąć Prawo o języku państwowym⁵¹.

Po prawej stronie od tego tekstu umieszczono informacje dotyczące Wolochwy (miejsce w Rosji, gdzie podczas II wojny światowej Łotysze, służąc w obcych armiach – niemieckiej oraz Czerwonej, musieli walczyć przeciwko Łotyszom), definicje Wyższej Rady ŁRRS oraz Konstytucji. Trzeba zaznaczyć, iż w podręcznikach dla mniejszości podobne tematy zazwyczaj nie są poruszane, gdyż uznawane są za zbyt drażliwe.

Podsumowując, w nowszym o rok podręczniku notujemy znacznie więcej elementów, w tym ćwiczeń dotyczących bezpośrednio Unii Europejskiej (której, jak się tu podkreśla, Łotwa jest członkiem) niż w podręczniku starszym. Znajdujemy tu też więcej informacji o mniejszościach na Łotwie oraz o językach mniejszości w kontekście Łotwy i UE. Otwarcie wspomina się w podręczniku o reżimie radzieckim⁵², unika się przy tym tematów dotyczących kultury rosyjskiej, w tym na Łotwie. Tak samo jak w starszym podręczniku, większość informacji dotyczących mniejszości, Europy bądź świata stanowi kontekst, w nawiązaniu do którego przedstawiane są elementy kultury, języka oraz historii Łotwy.

Kolejny podręcznik jest przeznaczony dla mniejszości narodowych: *Język łotewski dla szkoły z innym językiem nauczania dla 9 klasy*⁵³. Obok imion/nazwisk typowo łotewskich, m.in.: Jānis, Liene, Aija, Zane, Klāvs, Madara, Māris, Andis, A. Vilciņš, I. Bērziņa, J. Līdums, o wiele częściej spotykane są imiona/nazwiska używane przez mniejszości na Łotwie: Igor(-s), Aleksandr(-s), Anna, Rita, Wera, Lena, Natalia Pugaczowa, Tania, Siergie(-s), Pietrow(-s).

Biorąc pod uwagę odbiorców podręcznika, autorzy umieścili w nim wiele odniesień do szeroko pojętej kultury rosyjskiej, jak również do rosyjskojęzycznej mniejszości na Łotwie. Odniesienia do elementów rosyjskości stanowią część szerszego dyskursu, dotyczącego Europy bądź świata. I tak np. w wywiadzie z tancerką baletu rosyjskiego Mają Plisiecką⁵⁴ zwraca się uwagę, że jej matka urodziła się w Trokach na Litwie, że przez pewien czas mieszkała w Monachium, że posiada mieszkanie w Moskwie. Znajdujemy tu drzewo genealo-

⁵¹ Ibidem, s. 69.

⁵² Ibidem, s. 69, 97.

⁵³ A. Gusevs, S. Ivanišaka, D. Jakovļeva i in., op. cit.

⁵⁴ Ibidem, s. 124.

giczne indoeuropejskiej rodziny językowej, wyraz „kocham cię” przedstawiono jednocześnie w językach polskim, łotewskim, ukraińskim, angielskim, białoruskim, niemieckim, rosyjskim i litewskim. Kilkakrotnie wymieniono różne międzynarodowe języki obce (chiński, grecki, łaciński, arabski, hindi, niemiecki, hiszpański, angielski), w tym rosyjski (m.in. jako język międzynarodowy od XIX w. w Europie Wschodniej, Azji Północnej i Średniej, jako język porozumiewania się Litwinki i Łotysza). Wśród okładek różnych słowników znajdujemy też *Słownik łotewsko-rosyjski*⁵⁵. We fragmentach opowiadań pisarza rosyjskiego Iraklija Andronikowa⁵⁶ wymieniono imiona kompozytorów rosyjskich – Siergieja Taniejewa, Michaiła Glinki, Piotra Czajkowskiego, francuskiego – Hectora Berlioz, węgierskiego – Ferencza Listy, niemieckiego – Ludwiga van Beethovena.

Jeden z rozdziałów podręcznika (*Świat jest tak różnorodny*)⁵⁷ poświęcony został różnorodności kulturowej świata, z uwzględnieniem tematyki mniejszości na Łotwie. W ramach rozdziału uczniowie są zachęceni do refleksji na temat różnych krajów, języków obcych oraz tradycji. W ćwiczeniach wymieniono Japonię, Francję, Hiszpanię, Niemcy, Estonię, Danię, Islandię, Norwegię, Łotwę, Litwę, Chiny, Ukrainę, Rosję, Finlandię, Izrael. Przedstawiono teksty o mniejszości żydowskiej oraz szkole żydowskiej w Rydze, o mniejszości cygańskiej na Łotwie oraz historycznej ojczyźnie Cyganów, o zawodach przez nich wykonywanych, kulturze itd., wymieniono różne miejsca geograficzne, które są kojarzone z Cyganami: Indie, Cypr, Bałkany, Polskę, Europę Środkową i Zachodnią. Informacje na temat polityki językowej mają w tym rozdziale wydźwięk neutralny, są to m.in. dane statystyczne z 1995 r.⁵⁸ o liczbie uczniów uczęszczających do szkół z łotewskim, rosyjskim bądź innym językiem nauczania oraz sprawdzające pytania na ten temat.

Odniesienia do kategorii Innego dostrzegamy też m.in.: w tekście o historii opery, w którym wspomina się kompozytora Jacopa Periego i jego operę *Eurydyka*, opery Giuseppe Verdiego, Giacomo Pucciniego⁵⁹; w tekście o przyrodzie, w którym wymienia się miejsca w Norwegii, Australii, Anglii oraz USA; w wywiadzie fińskiej pisarki dla łotewskiego dziennika, w którym pada nazwisko szwedzkiej autorki literatury dziecięcej Astrid Lindgren⁶⁰; w wymienianiu nazwisk greckich filozofów Ksanthosa z Samos oraz Ezopa⁶¹; reprodukcji okładek

⁵⁵ Ibidem, s. 76.

⁵⁶ Ibidem, s. 82–84.

⁵⁷ Ibidem, s. 89–114.

⁵⁸ Ibidem, s. 95.

⁵⁹ Ibidem, s. 122–123.

⁶⁰ Ibidem, s. 126.

⁶¹ Ibidem, s. 63.

książek z bajkami dla dzieci, autorstwa m.in. braci Grimm⁶²; cytowaniu S. Johnsa oraz Stefana Zweiga⁶³; wypowiedzi ucznia o imieniu Władimir o wielkim rosyjskim poecie Aleksandrze Puszkynie⁶⁴.

Zadania dotyczące różnorodności etnicznej/kulturowej zawarte w tym podręczniku często mają otwarty charakter, zachęcający uczniów nie tylko do zapoznania się z przygotowanymi informacjami, lecz również do wykazania się już nabytą wiedzą o różnych krajach, kulturach i wielokulturowości na Łotwie.

Znajdziemy tu również opinie młodych osób na temat wyjazdów za granicę (do Włoch, Kanady, USA, Niemiec)⁶⁵, pytania i zadania zapraszające do refleksji na ten temat. Uczniom proponuje się m.in., aby wyobrazili sobie siebie na miejscu osoby, która wyjechała/zamierza na jakiś czas udać się za granicę, aby opisali związane z tym odczucia i przeprowadzili dyskusję na temat emigracji i imigracji.

Należy stwierdzić, iż w porównaniu z oboma poprzednimi pozycjami, podręcznik ten zawiera znacznie więcej danych o charakterze aksjologicznym, dotyczących bezpośrednio mniejszości narodowych na Łotwie (najczęściej są one wpisane w szerszy kontekst – Europy bądź świata, z uwzględnieniem elementów nawiązujących do największej mniejszości – Rosjan). Częste są tu aluzje i zadania zachęcające do refleksji na temat kultur oraz działań społecznych mniejszości narodowych na Łotwie (w tym m.in. rosyjskiej, żydowskiej, armeńskiej). Kategoria Innego odnosi się tu zarówno do Łotwy, jak i do Europy oraz świata.

Kolejny podręcznik – *LAT 2. Język łotewski dla 9 klasy*⁶⁶ przeznaczony jest dla mniejszości narodowych na Łotwie. W tekstach oraz zadaniach bohaterowie mają imiona najczęściej typowo łotewskie: Līga, Valts, Zita, Gints, Ivars, Liene, Normunds, Lāsma, Mairita, Ilze, Laima, Aldis, Anda, Una, Ieva, Sandijs, Santa, Evita, Sarma, Ligita, Imants. O wiele rzadziej spotykane są imiona międzynarodowe lub ich adaptacje w języku łotewskim: Robert(-s), Laura, Inga, Rihard(-s), Beatris(-e), Valērija, Andris (łot. wersja imienia Andrzej/Andrzej), Pēteris (łot. wersja imienia Piotr), a także, ale dość rzadko – typowo rosyjskie imiona: Wadim(-s), Andriej(-s), Anton(-s).

Umieszczono tutaj jednak sporo elementów mających na celu realizację międzykulturowego dialogu w ramach Łotwy, Europy i świata. Przykładowo: na przedstawionej mapie Europy uczniowie mają odnaleźć takie miasta, jak: Gdańsk, Hamburg, Helsinki, Kaliningrad, Kłajpeda, Kopenhaga, Ryga, Lipawa, Windawa, Sankt Petersburg, Sztokholm, Tallinn⁶⁷, następnie odpowiedzieć na

⁶² Ibidem, s. 165.

⁶³ Ibidem, s. 29.

⁶⁴ Ibidem, s. 260.

⁶⁵ Ibidem, s. 96–97.

⁶⁶ L. Kreicberga, S. Lazdiņa, A. Mitreviča u.c., op. cit.

⁶⁷ Ibidem, s. 26.

pytania dotyczące tych miast oraz przeczytać promujące je hasła reklamowe. W towarzyszących tekstach nawiązuje się do Hamburga, Frankfurtu nad Menem, do czasów panowania szwedzkiego króla Gustava II Adolfa, rosyjskiego cara Piotra I⁶⁸. Uczniowie zapoznają się również z relacjami z wizyt w Rydze i na Łotwie osób pochodzących z Petersburga, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Niemiec, Sri Lanki⁶⁹. Są zachęceni do skojarzenia opisów wydarzeń związanych ze światowej sławy osobistościami, które w pewnym okresie swego życia odwiedziły Rygę bądź przez jakiś czas tu pracowały: Iwanem Kryłowem, Johnem F. Kennedym, Johannem Gottfriedem Herderem oraz Richardem Wagnerem⁷⁰.

Odniesienia do kategorii Innego są tu więc łączone z Łotwą; podkreśla się wagę takich doświadczeń, które wynikają ze współpracy z obcym, Innym. Łotwę oraz jej stolicę przedstawia się jako miejsca od wieków wielonarodowe. Za pomocą tekstów, pytań, ćwiczeń i rysunków zachęca się uczniów, by dostrzegli tę wielokulturowość i nauczyli się prowadzić dyskusję na temat różnych grup mieszkańców, występujących pomiędzy nimi różnic i podobieństw.

Obraz Innego spoza UE ujawnia się m.in. w prezentacji sylwetek oraz opinii osób z rejonów wielokulturowych, m.in. z Korei Północnej oraz Libanu⁷¹. We fragmencie książki J. Paidersa *Czasy arabskie na Łotwie*⁷² wspomina się o uczestniku wojny krzyżowej w Palestynie, o muzeach (w Indiach, USA, Wielkiej Brytanii, Afryce, Azji, Petersburgu, Moskwie, Tallinie, Sztokholmie, Rydze), w których można znaleźć arabskie monety. W rozmowie specjalistki od stosunków interkulturowych Ilze oraz właścicielki hotelu Mairity wspomina się o rzeczach cennych, o gościnach w Indiach oraz o przedmiotach wyprodukowanych w Chinach.

Jeden z rozdziałów podręcznika (*Sąsiedzi – bliscy i dalecy*)⁷³ jest w całości poświęcony rozpatrywanej kategorii, przy czym Inny jest tu reprezentowany przez zwykłego sąsiada mieszkającego w domu tuż obok.

W podręczniku umieszczono informacje dotyczące mniejszości na Łotwie, w tym m.in. żydowskiej. Autorzy ze szczególną uwagą proponują przyjrzeć się grupie białoruskiej. Temat ten pojawia się w kilku tekstach opisujących dzieje historyczne i podających współczesne statystyki⁷⁴.

Odniesienia do tematów dotyczących mniejszości na Łotwie najczęściej są wpisane w szerszy kontekst. W jednym z zadań⁷⁵ uczniowie mają wymienić

⁶⁸ Ibidem, s. 28.

⁶⁹ Ibidem, s. 40–44.

⁷⁰ Ibidem, s. 44–45.

⁷¹ Ibidem, s. 90–92.

⁷² Ibidem, s. 134.

⁷³ Ibidem, s. 53–76.

⁷⁴ Ibidem, s. 65–66.

⁷⁵ Ibidem, s. 70.

dziesięć języków, którymi mówi się na Łotwie oraz w krajach sąsiedzkich, i poszukać podobieństw tych języków do łotewskiego. W dołączonym tekście, odpowiadającym na zadane wcześniej pytania, wymienia się języki indoeuropejskie: litewski, rosyjski, polski, niemiecki, szwedzki, angielski, francuski, łaciński, grecki, armeński, cygański i języki Indii, jak również należące do grupy ugrofińskiej: estoński, liwski, fiński.

W porównaniu z poprzednimi pozycjami temat mniejszości i różnorodności etnicznej na Łotwie jest w tym podręczniku przedstawiony najpełniej, oparty jest bowiem na konkretnych tematach. Największym atutem książki ze względu na rozpatrywany temat jest duża liczba pytań i zadań otwartych, nieograniczających definitywnie zakresu cech Innego. Za ich pomocą zachęca się uczniów do głębszych refleksji, uczniowie mogą oprzeć swoje wypowiedzi na doświadczeniach własnych oraz bliskich bądź znanych osób, mogą zastanowić się nad kwestią wielokulturowości, tzw. płynnej tożsamości, tolerancji (w stosunku do Innego rasowo, urodzonego w innym miejscu, inaczej myślącego) jako podstawowej wartości społeczeństwa demokratycznego. Dyskusje na temat przesądów i szacunku do odmienności w ramach Łotwy, Europy, świata są inicjowane tu wielokrotnie.

W podręczniku zawarte są również różnorodne odniesienia do Rosji, najczęściej w nawiązaniu do Łotwy bądź obszarów szerszych. Przedstawiono m.in. banknoty Unii Europejskiej, Rosji, Estonii oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki, dane statystyczne dotyczące partnerów Łotwy w eksporcie (Niemcy, Wielka Brytania, Szwecja, Litwa, Estonia) i importu (Niemcy, Rosja, Litwa, Finlandia, Szwecja) w 2003 r.⁷⁶ Znajdujemy tu również wywiad z poetką piszącą w języku rosyjskim oraz tłumaczką literatury łotewskiej na język rosyjski Ludmiłą Azarową⁷⁷, żoną wybitnego i kontrowersyjnego łotewskiego poety Ojārsa Vācietisa. Wspomina się, iż ojciec Ludmiły był Rosjaninem, a matka Łotyszka. W tekście wymienia się Białoruś, Leningrad, Moskwę, Syberię, Nowosybirsk.

Zachęca się młodzież do przemyślenia sprawy wyjazdu za granicę w celu podjęcia studiów lub pracy. Uczniowie znajdą tu wzmiankę o międzynarodowej agencji młodzieżowej *Eurodesk*⁷⁸, która dostarcza informacji o inicjatywach, wykształceniu, podróżach, konkursach dla młodzieży w całej Europie. Wymienia się tu takie kraje, jak: Łotwa, Dania, Francja, Irlandia, Luksemburg, Holandia, Portugalia, Hiszpania, Estonia, Litwa.

Podstawę wszystkich wymienionych podręczników stanowią głównie elementy szeroko pojętej kultury oraz literatury łotewskiej. Często zamieszczane są też informacje encyklopedyczne, statystyki, fragmenty artykułów i wywiadów

⁷⁶ Ibidem, s. 73.

⁷⁷ Ibidem, s. 67–69.

⁷⁸ Ibidem, s. 74–75.

prasowych. Z kolei co do interesującej nas kategorii Innego – we wszystkich pozycjach znajdują się odniesienia do elementów kultur mniejszości, kultury europejskiej bądź światowej. Należy też stwierdzić, że podręczniki do nauki języka łotewskiego dla rdzennych mieszkańców Łotwy oraz dla mniejszości różnią się co do ilości oraz aspektów informacji dotyczących mniejszości na Łotwie, a mianowicie – więcej danych o nacechowaniu aksjologicznym, a przy tym odnoszących się do mniejszości, bezspornie przypada na grupę podręczników skierowanych do odbiorców LAT 2. Jednocześnie właśnie ta grupa materiałów najczęściej zachęca uczniów do dyskusji na temat tolerancji wobec Innego (w tym – mieszkającego tuż obok), jego zdefiniowania i opisanego, wczucia się w jego rolę. W przypadku podręczników dla mniejszości Łotwa jest przedstawiana jako kraj, w którym uznawane wartości bardzo często wskazują na wielokulturowość jego mieszkańców.

Z kolei w materiałach dla szkół łotewskich, w porównaniu z podręcznikami LAT 2, kontekst dotyczący problematyki mniejszości na Łotwie na tle informacji dotyczących Europy czy świata jest znacznie mniej rozbudowany i zauważalny. Uwaga ta jest szczególnie istotna ze względu na fakt, iż na Łotwie często mówi się o istnieniu dwóch odrębnych społeczności – rosyjskojęzycznej i łotewskiej, które cechuje odmienny stosunek do kraju zamieszkania i wartości w nim uznawanych.

Na podstawie przeprowadzonego przeglądu pragniemy zaznaczyć, iż odmienny obraz kraju i wartości „swoich” i „obcych” w podręcznikach dla uczniów ostatniej klasy szkoły podstawowej może dodatkowo przyczynić się do kształtowania różnego stosunku uczących się wobec kraju zamieszkania. Warto bowiem pamiętać, na co zwraca uwagę E. Zawadzka⁷⁹, że:

Tylko świadoma interkulturowa orientacja może spowodować, że nauka języków obcych będzie przeciwdziałała istniejącym stereotypom i uprzedzeniom zamiast je wzmacniać. [...] Uczący się powinni nauczyć się analizować podobieństwa i różnice z innych punktów widzenia, umieć wyjaśniać wspólną przeszłość z różnej perspektywy, potrafić wcielić się w inne role [...] (por. Türmann, 1994). Tylko poprzez świadome, celowe, interkulturowe wychowanie możemy przyczynić się do zwiększenia otwartości, tolerancji i do wzajemnego zrozumienia, które stanowią podstawę demokratycznej, pokojowej koegzystencji.

Tak więc, mając na celu wychowanie zintegrowanego społeczeństwa na współczesnej Łotwie oraz tworząc jednolity system edukacyjny dla mieszkańców rdzennych oraz mniejszości, czynniki odpowiedzialne za to musiałyby postarać się o przedstawienie w podręcznikach wspólnego dla obu grup odbiorców

⁷⁹ *Problemy komunikacji międzykulturowej*, Warszawa 2000, s. 462–464.

obrazu Łotwy, a w tym bardziej zbliżonego stosunku do mniejszości, czyli Inne-go, będącego częścią tego kraju.

Warto też pamiętać, iż zawarta w podręcznikach do nauki języka łotewskiego i omówiona tu wiedza o charakterze aksjologicznym ma bardzo istotną wartość socjopragmatyczną, gdyż jej zadaniem dydaktycznym jest nie tylko informowanie, lecz przede wszystkim – za pomocą konkretnych przykładów i otwartych dyskusji – wpływanie na postawy odbiorców, tzn. stwarzanie sytuacji pozwalających na modyfikowanie utartych schematów, uświadamianie uczniom konkretnych walorów i owoców wielokulturowości opartej na obustronnej integracji, zakładającej zachowanie szacunku i pogłębianie wiedzy na temat Innego.

Elements of Axiological Identification in Latvian Language Textbooks

Although in Latvia there live several nationalities, some of them are defined by their mother tongue as „Russian speakers”. After the fall of the communist regime, Latvian language became the only official language in the new independent Republic, mandatory in various degrees in education as well. Moreover, it started being taught abroad in 22 colleges and universities in 9 different countries. Grounding our thesis on the idea that some values of the system’s elements can be found in Latvian language textbooks, we will analyze not only intercultural aspects in these textbooks, but also the influence of axiological elements they contain, which may exert on the learning process of particular groups. The results will be interpreted in the light of contemporary knowledge of intercultural communication.